

# B I R Á L A T O K

## AZ ANTISZEMITIZMUS PSZICHOANALIZISÉRŐL

Székely Béla új könyve az antiszemitizmus pszichológiájáról szól. Korszerű téma és sok érdekességet ígér már azért is, mert az író a szociológia kutató és magyarázó rendszerével szemben nem foglal állást, sőt ellenkezőleg, kihangsúlyozza, hogy „Éppen a zsidókérdés az, amelyben a szociológiai és pszichológiai kutatás rendszerei egymást nem nélkülözhetik. A pszichológia azoknak az affektusoknak *belső* tartalmát, rendszerét és dinamizmusát kutatja ki, amelyek tömegét *külső* okok mobilizálják és vetítik ki „zsidó-kérdés” formájában. Hiába lennének meg a külső, gazdasági okok, ha nem lenne meg az az érzelmi anyag, amelyet lángra lobbanthatnak; hiába gyűlne össze a sok affektus, ha szociális okok nem gondoskodnának arról, hogy megfelelő kirobbanáshoz jussanak.” (5. old.)

Ezek a sorok eleve elkötelezik ezt a munkát nem csupán a freudi pszichoanalízis módszeres kutatásaira, de azoknak az eredményeknek felhasználására is, amelyek *Fromm, Reich, Fenichel* felismerései nyomán adódtak. Jogosan lép fel az olvasó részéről a tanulmánnyal szemben az az igény, hogy a mű következetesen alkalmazza a szociálpszichológia elemző eszközeit és analizise valóban fel is fedje a lelki folyamatok szociális összefüggéseit. Székely Bélában megvan a jószándék arra, hogy ne a polgári szociálpszichológia módszerességével éljen, amely azon erőlködik, hogy a történelmi történést az ember lelki adottságaiból magyarázza meg, ami a lélek prioritását jelentené a matéria fölött, hanem a történelmi materializmuson alapuló szociálpszichológiával. A jószándék azonban kevés ahhoz, hogy az ember el is érjen tudományos eredményeket. Aki történelmi materializmuson alapuló szociálpszichológiai munkát akar írni, annak mindvégig szemelótt kell tartani azt, hogy az ember úgy testi, mint ideológiai létét a társadalmi és gazdasági körülmények determinálják. „Egy materialista pszichológia elismeri a pszichikai faktor jelenlétét, úgy, mint a természetnek egyik adottságát és azon igyekszik, hogy azokat a speciális formákat, amelyekben ez a pszichikus tényező fel lép, abból a materiális valóságból magyarázza meg, amelyben ennek a pszichikai faktornak viselője áll, (testéből épp úgy, mint a konkrét külvilágból, mely az élményeken keresztül hat rá.” (Ottó Fenichel: *Über die Psychoanalyse als Keim einer künftigen dialektisch materialistischen Psychologie.*)

Székely Béla bár ismételten hangsúlyozza a lelki folyamatok szociális összefüggéseit, végeredményben mégis meglegszik ennek felemlegetésével csupán, anélkül, hogy ezeket az összefüggéseket ki is mutatóna. Ószinte sajnálattal állapítjuk ezt meg, mert éppen a pszichológiai kutatás területén oly kivételesen ritka jelenség a történelmi materializmuson alapuló szociálpszichológiai analízis, hogyha már valaki eljutott e kutatási mód szükségességének beismeréséig, nem lehet közömbös megállapításokkal elsiklanunk mulasztásai fölött. Nem kételkedünk benne, hogy Székely Béla éppen szociális lelkiismereténél fogva mérlegelni fogja megállapításainkat és módját ejti annak, hogy vázlatos művét valóban szociálpszichológiai tanulmánnyá egészítse ki. Az a mód, amellyel az író meglegszik a hivatkozásokkal és ahelyett, hogy a társadalmi hatásokat nem csak megemlítené, de vizsgálat tárgyává is tenné, jogossá tesz olyan feltevést, hogy egy

valóban szociálpszichológiai módszerrel keresztül vitt elemzés eredményeiben némi eltérést is mutatna az általa most buzgó szorgalommal felsorakoztatott pszichológiai következtetésektől, vagy legalábbis ezeket jelentősen kiegészítené. Ebben a kötetben nem kapunk mást az eddig ismeretes, részben helyes és részben helyt nem álló pszichoanalitikai teóriák ismertetésénél. Elismerjük, hogy komoly elméletek népszerűsítése hasznos tevékenység, de ebben az esetben nem lehet fellépni olyan igényességgel, amely a munka eredetiségét akarja elhíttetni és azt a látszatot kelteni, mint hogyha a történelmi materializmus alkalmazásával új eredményeket érne el eddig még fel nem tárt területen. Ez azzal a veszéllyel is jár, hogy a társadalomtudományos szemlélet kihangsúlyozott elismerésével megtéveszti a tájékozatlan olvasót, mert csak hivatkozás történik az szemléleti módra anélkül, hogy alkalmazná is. Feltétlenül megzavarja az olvasót az körülmény is, hogy Székely Béla olyan teóriákat, amelyeket ő maga is, mint írja, csak kuriózumkép' említ meg, aránytalanul nagy helyen enged szóhoz jutni (1. *Fellet*), úgy, hogy az egyéb igen lényeges pszichológiai elméletek ismertetése, amelyeket helyenként sokkal futólagosabban említ fel, jelentőségükből veszítenek.

Székely Béla, mint ő maga meghatározza: „a szociálisan vett ‚zsidókérdés‘ pszichológiai magjával az ‚antiszemizmussal‘” — kíván tanulmányában foglalkozni. Megállapítja, hogy a mélypszichológiai kutatás az antiszemizmust három lelki-jelenrégre vezeti vissza, amelyek azonban belső struktúrájukban szorosan együvé tartoznak. Ez a három jelenség a következő:

a) az Unheimlichkeit érzése (ezt Sz. B. „félelmetes-titokiatossal” fordítja), amely a zsidóságot már őskorában is körülvette, s amely a szétszórtságban még fokozódott is;

b) a vérvád fantáziák és Krisztus megöletésének pszichogén tartalma;

c) a circumcizióhoz fűződő kasztrációs-komplexus.

Hogy az antiszemizmus prehisztórikus elemekből táplálkozik és öntudatlan lelki tartalma a kasztrációs félelem, a „félelmes titokzatostól” való félelem és a vérvád fantáziák, ez elfogadhatónak tűnik az előtt, aki az emberi lélek mechanizmusát ismeri. Be hogy ezek az öntudatlan lelki tartalmak, amelyek minden emberben jelen vannak, miért és milyen körülmények között robbannak ki éppen az antiszemizmusban és nem más tömegtünetben, az megoldatlan kérdés, de bizonyos, hogy társadalmi okai kell, hogy legyenek, mert hiszen ezek a biológiai adottságok (a kasztrációs komplexust méltán nevezhetjük annak) alkalmasak arra, hogy a legkülönbözőbb formában nyilvánuljanak meg.

Az egyéni karakter kialakulásának és a neurotikus zavarok keletkezésének alapjait azokban az összeütközésekben fedezhetjük fel, amelyek az egyén ösztönös igényei és az ösztönök kielégítését gátló külvilág, vagy a külvilágnak valamilyen intrapszichikus reprezentánsa között lép fel. Ez a külvilág mindig egy szociális világ, maga a társadalom. Tehát ahhoz hogy egy ember jellemét, vagy neurotikus tüneteit megérthessük, nem elég a biológiai tényezőknek, az ösztönöknek ismerete, hanem tisztában kell lenni azokkal a hatóerőkkel, melyek a társadalmi valóságból erednek. Ugyanez az előfeltétel szükséges a tömegek reakcióinak megismeréséhez is, miután a tömegek egyénekből állanak, akikre bizonyos helyzetben ugyanaz az inger egyformán hat, mivel biológiai adottságaik és gazdasági szükségleteik, illetve egy adott helyzetben fennálló társadalmi érdekeik azonos vonatkozásúak. Ha tehát tömegjelenségeket a szociálpszichológia eszközeivel meg akarunk vizsgálni, akkor elsősorban meg kell

állapítanunk, azokat a gazdasági befolyásokat, amelyek alatt a tömeg áll és azt, hogy miként hatnak ezek biológiailag determinált ösztönökre.

Székely Béla tanulmányának alapvető hibája, hogy csak problémák adódnak benne, amelyeket nemcsak, hogy meg nem old, de föl sem vet. Így említi „a zsidó nép **narcizmusá**”-t, mely „nemcsak az egyetlen istenben projiciálódott, de ugyanakkor ehhez az egyetlen istenhez tartozó nép hitében” is. (12. old.) Hogy azonban milyen gazdasági és biológiai körülmények okozták azt, hogy a zsidó nép narcizmusa sokkal erősebben fejlődött, mint a többi népek narcizmusa, ezt a problémát már fel sem veti, pedig ennek és az ehhez hasonló kérdéseknek megoldása jelentené a szociálpszichológia feladatát. Két oldallal később pl. a vérvádról szólva föl említi, hogy a vérvádat a győzelmes kereszténység az eretnekek és a zsidók ellen fordította, de ugyanennek a vérvádnak a motivuma föllelhető a kínaiak harcában is a keresztény hittérítők ellen. Ugy gondoljuk, hogy nem kielégítő az ilyen föltűnő összehangzásnak csakis pszichológiai magyarázatot keresni, mert szinte magától vetődik fel a kérdés, hogy mi a közös a Kínában élő keresztény hittérítők és a zsidó kisebbség társadalmi helyzetében, ha üldöztetésük azonos formában jelentkezik. Székely Béla. szószerint azt írja: „Ismerjük a vérvád multját, tudjuk a tartalmát is, meg kell ismernünk a szociális előfeltételek és kiváltó okok *mellett!* (!) azokat a törvényeket is, amelyek a vérvádat pszichológiailag aktiválják.” (16.) Százszázalékosan igazat adunk a szerzőnek, de csodálkozva látjuk, hogy a szociális előfeltételek és kiváltó okok megvizsgálásával adós maradt és **csak** a szerinte másodlagosan fontos magyarázatokat szolgáltatja.

Érintenünk kell még Székely Bélának ama megállapításait, amelyekben a zsidó-komplexum megoldására való törekvéseket csoportosítja. Három formát említi, amely a zsidóság számára nemcsak életkeretet, de lelki módus vivendit is jelent: az orthodoxiát, az asszimilációt és a cionizmust. E törekvések mélypszichológiai tartalmát nincs helyünk ismertetni. Inkább csak arra akarunk itt rámutatni, hogy a szociális előfeltételek kikutatásának elhanyagolása milyen abszurd konklúziókra vezethet. Amíg előbb Székely arra gondolva, hogy ő történelmi materializmuson nyugvó szociálpszichológiát csinál, kötelességszerűen a zsidókomplexumtól való megszabadulás lehetőségét egy magasabb fokon álló társadalomban látja,<sup>2</sup> addig könyve végén, a hiányzó szociális előfeltételek „mellett” már elmerül a tisztára pszichológiai magyarázatokba és oda konkludál, hogy a zsidó komplexus' feloldásához a cionizmus nyújthatja azt az elintézési módot, amelyben a kollektív fogyatékosági érzés egy új közösség megteremtésében kompenzációs formát, a kétezer esztendő ki nem vetített ősi gyűlölet pedig szublimálási lehetőséget találhat.” (42. old.) Ez a vég-

<sup>1</sup> A kiemelés a cikkirótól való.

<sup>2</sup> „A szociológus... sejtí azokat a termelési törvényeket, amelyek mégis rendszert és e rendszeren át végül talán nyugalmat teremtenek az emberiség életében. Felismerte, hogy egy gigászi méretű harc folyik, amelynek minden más harc mellékszintere csupán. Ez az osztályokra bomlott emberiség harca. Ennek a harcnak kell előbb befejeződnie, ha ez ugyan lehetséges, hogy minden más harc — az antiszemitizmus is — megszűnhessen.” (1. idézett mű 29. old.) „Csak egy messzemenő, teljességre törekvő, szociális igazságtevés útján juthatunk el az egyéni ösztönök olyan kielési, vagy szublimálási lehetőségéhez, amely feleslegessé teszi az agresszióban közös csoportok befelé védekező, kifelé támadó kialakulását. A szociális fejlődés eltüntetheti a legfontosabb harcban álló egységeket: az osztályokat, s ezzel új lehetőséget nyújt a csoportok lelkiségének kialakulására és ezzel az antiszemitizmus megszüntetésére.” (1. u. o. 33. Old.)

következtetés **adja** legmarkánsabb bizonyítékát azoknak **az** ellenmondásoknak, amelyekben **annyira** bővelkedik Székely Bélának **ez a** különben figyelmet érdemlő tanulmánya. Ujvári László

**AZ IFJÚ SZLOVÁK ÉRTELMISÉG, MINT REGÉNYTÉMA.** A háború utáni fiatal szlovák értelmiség összefoglaló és **teljes** áttekintést **nyújtó** társadalmi és **lelki** helyzetképének megrajzolásával **máig is** adósak a szlovák prózairók. Eddig **a témát** inkább a falusi paraszt- és városi munkástömegek helyzete és életsorsa szolgáltatta s **az** intelligencia, különösen a **most** felnövő fiatal nemzedék, **csak** elvétve és inkább csak a regény cselekményének tarkítására kapott szerepet a szlovák prózairók munkáiban. Itt-ott történt ugyan **egy-két** kísérlet **az** ifjú szlovák értelmiség **bizonyos**: rétegének a szépprózában **való** megjelenítésére, de ezek úgyszólván egytől-egyig olyan megnyilatkozások voltak, melyek **nem** viselték magukon a teljességre és helyesszemponutú lerögzítésre való törekvés jegyeit.

Természetesen kivételt képez itt **egy-két** haladó szlovák regényíró munkája (**elég**, ha **csak** *Jilemnicky* és *Král* legutóbbi munkáira **gondolunk**), amelyekben **elég** sűrű utalásokat találunk **az** ifjú szlovák értelmiség életsorsára, útkeresésére, **harcaira** és **eszmei** beállítottságára. **Ám** ezekben a regényekben is elsősorban a paraszt **Vagy** munkás a téma, **nem pedig az** értelmiség.

Felmerül a kérdés: vajjon mi az oka annak, hogy **még** nem született meg a szlovák intelligencia nagy regénye? Nem mernők teljes biztonsággal állítani, hogy csupán a megfelelő történelmi távlat hiánya okozza **ennek** elmaradását. Nyilván ez is hozzájárul a dologhoz, de talán inkább az a baj, hogy a háború előtt úgyszólván alig volt szlovák intelligencia és csak a fordulat utáni új lehetőségek nyitották **meg** az utját az új értelmiségi nemzedék felfejlődésének.

**Ám** a feladat, az irodalmi lecsapódásra váró **anyag** újszerűségénél és szívi voltánál fogva, így annál izgatóbb és érdekesebb. S mivel a téma **maga nagyon** csábító, annál szembetűnőbb, hogy az írók zöme mégis visszatörpan annak feldolgozása előtt. Viszont azok a kísérletek, amelyek **ebben az** irányban **az** utóbbi időben történtek, nem kielégítőek. Jellemző, hogy **ha** hozzányultak **is** ehhez a témához néhányan a szlovák szépirók közül, inkább a szatira hangján szólaltak meg és tették meg megjegyzéseiket. Ebből a szempontból megemlítésre méltó *Jesensky: Demokrati*<sup>1</sup> (*Demokraták*) című regénye, melyben a szerző, a könyv megjelenése idejében **még**, mint országos alelnök, tehát felelős állásban **lévő** vezető állami tisztviselő, a fiatal csehszlovák demokrácia szatiráját adta. A könyvben természetesen hiába keresnők a következetesen szocialista szempontú **bírálatnak** a megnyilvánulását. A szlovenszkói sorsvalóságnak **csak egy szelete** és az ifjú értelmiségnek legfeljebb polgári demokrata rétege **kerül az** olvasó **elő**. Olvasás közben néha **egy-két** pillanatra úgy rémlik, **mintha** Mikszáth különös figurái vonulnának el előttünk, ám *Jesensky* szatirájának nincs az a kesernyés íze, mint volt Mikszáth majd' **minden** írásának. Mikszáth kedélyes adomázó hangon, derűs mosollyal az ajkán **mondott** szörnyű igéket romlásunkról, pusztulásunkról. Kortársai **nem** érezték, hogy a humor és látszólagos derű mögött egy pesszimiztikus és **cinikus** lélek vergődik. A háború utáni nemzedék döbbent **csak** rá Mikszáth írásainak lényegére. Mindez: és általában az egész mikszáthkálmani magatartás azonban távol áll *Jesensky* szatirájától, **mely** inkább **a**

<sup>1</sup> Janko Jesensky: *Demokrati*, Slovenská Matica kiadása Turócszentmártonon.